

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

БРОВКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 340.12 + 342.7

**ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОСОБИСТУ СВОБОДУ
В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
МВС України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, с.н.с.
Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри філософії права та юридичної логіки

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Козловський Антон Антонович,**
Національний транспортний університет,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
Заслужений юрист України

кандидат юридичних наук, професор **Шукліна Наталія Георгіївна,**
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права

Захист відбудеться “___” _____ 20__ р. о ___ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 в Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом’янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом’янська, 1.

Автореферат розісланий “___” _____ 20__ р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філософських наук
професор

М. Г. Братасюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Торгівля людьми – це явище, яке суперечить принципам природного права, оскільки посягає на цілу низку фундаментальних прав людини і громадянина. Разом з тим, цей феномен має глибоке суспільно-історичне коріння. Незважаючи на багаторічні спроби міжнародної спільноти вирішити проблему торгівлі людьми, ця проблема залишається актуальною і продовжує збільшувати свій масштаб. Серед жертв транснаціональної торгівлі людьми, зокрема, чимало українських жінок, що викликає занепокоєність як у державних діячів, так і у і фахівців-вчених, представників правозахисних організацій та пересічних громадян.

Проблема торгівлі людьми – це проблема багатовимірна та багатогранна, міжнародна, тому потребує комплексного підходу до її вирішення, узгоджених дій науковців у різних сферах знань, зусиль законодавців, політиків і державних службовців, координації з боку міжнародних організацій, організованої співпраці неурядових організацій, спільних заходів правоохоронних органів та громадськості. Взаємодія у вирішенні цієї проблеми повинна будуватись на певних базових засадах, які б стали підґрунтям для подальшого визначення механізмів, конкретних процедур і гарантій протидії торгівлі людьми.

Можна відзначити, що сутність цього соціального феномену полягає в запереченні свободи людини, у зв'язку з чим головною засадою протидії таким порушенням слід вважати відповідний захист свободи. Проблему свободи розробляли мислителі минулого (Н. Макіавеллі, Дж. Локк, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, М. Бердяєв, Дж. Мілль, Е. Фромм та багато інших видатних вчених), а також сучасності (важливе місце вона займає у працях Г. Арндт, Р. Арона, І. Берліна, А. Велмера, Ю. Габермаса, Ф. Гаєка, М. Гайдеггера, К. Поппера, Дж. Раза, К. Ясперса та інших зарубіжних вчених, звертались до цієї теми Н.Б. Бугаєв, Б.Г. Капустін, Є.І. Кузьміна, В. С. Нерсесянц та інші радянські та російські вчені), різні аспекти та філософсько-методологічні засади осмислення цієї проблеми аналізували В.П. Андрущенко, О.О. Бандура, І. В. Бичко, А.Ф. Карась, М.В. Костицький, С.Б. Кримський, В.М. Вовк, М.І. Михальченко, В.В. Пітулей, О.Є. Маноха, М.Г. Братасюк, О.І. Гвоздік, Л.А. Подолянко, Л.А. Ситниченко, Л.М. Слободянюк, В.М. Судакова, К.Ю. Райда, С.М. Хоменко та інші вітчизняні дослідники. Природне право людини на свободу обґрунтовувалось упродовж тисячоліть найбільш прогресивними та видатними мислителями кожної епохи. Дослідження ґрунтується на тому положенні, що саме природно-правові засади захисту права людини на особисту свободу людини можуть вважатися вихідними передумовами запобігання і протидії торгівлі людьми.

У вітчизняній юридичній науці розглядалися різні аспекти протидії торгівлі людьми, зокрема, заслуговують на увагу кримінологічні, криміналістичні та кримінально-правові дослідження В.О. Іващенко, В.А. Козака, А.М. Орлеана, Я.Г. Лизогуба, А.С. Політової, В.В. Пясковського, В.Д. Суценка, які належать до новітнього періоду історії нашої держави. Проблема торгівлі людьми та суміжні проблеми розглядаються в роботах Р.Ф. Безпальчої, М.В. Буроменського, Ю.І. Римаренка, К.Б. Левченко, а також у дослідженнях Г.Л.Кохан, Н.В. Плахотнюк, О.В. Святун, Т.І. Возної та інших вчених. Ця проблематика цікавить багатьох іноземних науковців, серед досліджень яких можна відзначити праці Р. Хавемана, М. Війерса, К. Бейлза, М. Мельцера, П. Ван-Дюйна, Е. Ніснер, К. Джоунз-Паулі та інших фахівців. Разом з тим, на дисертаційному рівні відсутні комплексні дослідження соціально-філософського та філософсько-правового зрізу цієї масштабної проблеми.

Саме в період суспільно-політичної трансформації, яка спостерігається сьогодні в нашій державі, видається необхідним звернення до природних першооснов права, що дозволяє більш фундаментально підійти до пошуку шляхів вирішення цієї соціально-правової проблеми. Потреба філософсько-правового осмислення проблем захисту особистої свободи людини та пошуку шляхів її забезпечення в контексті протидії торгівлі людьми і зумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у відповідності до вимог Концепції Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006-2010 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2006 року № 188-р, та на виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року (постанова Кабінету Міністрів України № 410 від 07.03.2007 року).

Тема дисертації відповідає пріоритетним напрямкам наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність ОВС на період 2004-2009 років, затверджених наказом МВС України від 05.07.2004 р. № 755, плану науково-дослідних робіт Національного університету внутрішніх справ і кафедри філософії права та юридичної логіки на 2009-2010рр., а також кафедральній тематиці наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження – здійснити філософсько-правове обґрунтування права людини на особисту свободу та розглянути механізми його захисту в контексті державно-правової протекції людини від продажу, запобігання та протидії торгівлі людьми.

У зв'язку з цим було поставлено наступні *завдання*:

- розглянути історію та окреслити методологію філософських та філософсько-правових досліджень ідеї та інституту прав людини;
- визначити філософські та психологічні засади дослідження проблеми свободи;
- визначити антропологічно-правові та аксіологічно-правові засади дослідження особистої свободи індивіда та відповідного природного права людини;
- здійснити філософсько-правове осмислення особистої свободи індивіда як форми реалізації свободи волі та теоретичне обґрунтування права на особисту свободу;
- розглянути історичний розвиток торгівлі людьми в контексті культурно-цивілізаційного процесу;
- охарактеризувати сучасний стан і тенденції торгівлі людьми у світі та в Україні в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів;
- розкрити зміст поняття торгівлі людьми в юридичній теорії та здійснити аналіз об'єкта відповідного складу злочину з позицій юснатуралістичного праворозуміння;
- окреслити основні причини посягань на особисту свободу та принципи її правового захисту;
- визначити поняття та охарактеризувати базові елементи механізму захисту особистої свободи індивіда, гарантії, стандарти, заходи та засоби правового захисту людини від продажу.

Вирішення цих завдань сприяє осмисленню проблеми захисту особистої свободи людини, а також дозволяє здійснювати більш ефективну протидію посяганням на неї. Результати дисертаційного дослідження, таким чином, покликані не лише зробити внесок у філософсько-правове знання на теоретичному рівні, але й позитивно вплинути на роботу системи державних органів, що протидіють торгівлі людьми.

Об'єктом дослідження є особиста свобода індивіда як правова цінність.

Предметом дослідження є філософсько-правові засади захисту права людини на особисту свободу в контексті протидії торгівлі людьми.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи, які сформувались на основі пізнавального арсеналу філософської, філософсько-правової та юридичної думки. У процесі дослідження використано:

- природно-правову методологію – при дослідженні антропологічно-правових засад особистої свободи людини та при визначенні об'єкта торгівлі людьми (підрозділи 1.3., 2.3.);
- діалектичний метод – при розгляді взаємозв'язку свободи і права, свободи і держави, свободи і свавілля у класичних філософсько-правових теоріях (підрозділ 1.4.);

- метод категоріального аналізу – при визначенні змісту поняття «свобода» та особливостей його використання у різних філософсько-правових концепціях (підрозділ 1.2.);
- герменевтичний метод – при інтерпретації окремих понять, значимих в теорії прав людини, з позицій філософії права та галузевих юридичних наук (підрозділ 1.2.);
- історико-філософський метод – при дослідженні творчої спадщини мислителів минулого, які розглядали у своїх працях філософські проблеми свободи (підрозділ 1.1.);
- історико-правовий метод – при дослідженні становлення та розвитку нормативно-правової бази, яка регламентувала діяльність із запобігання та протидії торгівлі людьми (підрозділ 2.1.);
- структурно-логічний метод – при визначенні структурних елементів механізму запобігання та протидії людьми на державному та неурядовому рівнях (підрозділ 3.2.);
- порівняльно-правовий метод – при аналізі ліберальної та консервативної моделей реалізації особистої свободи, дослідженні правових норм відносно протидії торгівлі людьми та практики їх застосування у різних країнах (підрозділи 1.4., 3.1., 3.2.);
- системний підхід, а також загальнонаукові методи аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, ідеалізації, статистичний метод тощо.

Робота виконана на основі принципу наукового плюралізму. У процесі дослідження опрацьовані відповідно предмету дослідження праці з соціальної філософії, філософії права, теорії права, теорії та історії прав людини, теорії кримінального права, кримінології та інших дисциплін. Емпіричну базу дослідження склали міжнародні правові документи, вітчизняний законодавчий масив, практика судочинства, статистичні дані МВС України, дані соціологічних досліджень, які розкривають проблематику роботи, результати анкетування громадян (138 осіб) та працівників міліції (92 особи) згідно розроблених анкет щодо проблеми торгівлі людьми в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є першим в Україні філософсько-правовим дослідженням проблем протидії торгівлі людьми в цілому, а також першим вітчизняним дослідженням природно-правових засад захисту особистої свободи індивіда як необхідної передумови протидії торгівлі людьми, зокрема, виконаним на дисертаційному рівні.

Наукову новизну становлять наступні висновки, положення та рекомендації, які відображають особистий внесок автора:

уперше:

- обґрунтовано положення про те, що особиста свобода індивіда складає основу відповідного природного права людини, яке необхідно відобразити в законодавстві нашої

держави з метою адекватного вираження спрямованості та змісту міжнародних стандартів прав людини;

– встановлено, що правовий захист особистої свободи індивіда є необхідною передумовою запобігання і ефективної протидії торгівлі людьми, оскільки злочинне посягання при торгівлі людьми здійснюється саме на особисту свободу людини як правову цінність;

– визначено ряд принципів, гарантій, форм і засобів захисту права на особисту свободу як складових її правового захисту і базових елементів механізму протидії торгівлі людьми, належна якість об'єктивації та практичного втілення яких значною мірою впливає на ефективність його функціонування;

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування визначення особистої свободи основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми та будь-якої іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина;

– положення про необхідність відображення і закріплення у вітчизняному законодавстві окремих природних прав людини та відповідних конкретизуючих актів і норм, а також норм щодо заборони рабства та работоргівлі;

– положення ст. 3 і ст. 29 Конституції України, а також ст. 149 Кримінального кодексу України, які запропоновано визначити на основі визнання свободи людини фундаментальною правовою цінністю;

– визначення понять “особиста свобода”, “право на особисту свободу”, “захист права на особисту свободу”, які передбачають свободу волі суб'єкта (індивіда), його внутрішню та зовнішню автономію та відповідне природне право людини, характеризуючи людину як самоцінну істоту, що не може виступати предметом будь-якої угоди щодо передачі, дарування, обміну чи продажу;

– пропозиції щодо удосконалення механізму запобігання та протидії торгівлі людьми через визначення принципів і гарантій захисту права людини на особисту свободу;

дістали подальшого розвитку:

– ідея щодо гуманістичної природи права в цілому та природного права людини на свободу, зокрема;

– положення про те, що свобода людини в діалектичній єдності з відповідальністю за власні дії, що лежить в основі цієї свободи, є фундаментальною правовою цінністю, джерелом якої є природа людини як істоти, здатної обирати свої цілі і засоби для їх досягнення, а втіленням – свобода індивіда в її особистісному вимірі та відповідне природне

право;

- узагальнення історії досліджень прав людини у зв'язку з розвитком особистої свободи як форми реалізації ідеї свободи волі;
- філософсько-правова методологія досліджень природних прав людини;
- розробки проблеми реалізації прав і свобод людини в сучасних умовах, а також теоретичне обґрунтування механізму їх захисту в нашій державі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у подальшій науковій розробці проблем захисту свободи індивіда та запобігання і протидії торгівлі людьми;

- у законодавчій діяльності з метою вдосконалення правового захисту особистої свободи людини – за результатами дослідження запропоновано внести зміни та доповнення у ст. 3, ст. 29 Конституції України і ст. 149 КК України та правовій експертизі законодавства щодо проблем запобігання і протидії торгівлі людьми;

- у правозастосовчій діяльності державних органів, а також органів місцевого самоврядування з метою покращання стану захисту свободи людини та підвищення ефективності протидії торгівлі людьми та іншим злочинним діянням (акт впровадження в діяльність Білоцерківської районної ради Київської області від 16.12.2009 р. № 02-10-308; акт впровадження в діяльність Білоцерківської міської ради Київської області від 18.12.2009 р. № 4087/4-09);

- у діяльності правоохоронних органів і підрозділів, безпосереднім завданням яких є запобігання і протидія торгівлі людьми, та інших правоохоронних органів з метою попередження, розкриття, розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та інших злочинів, пов'язаних з посяганням на свободу людини (акт впровадження в практичну діяльність Білоцерківського МВ ГУ МВС України в Київській області від 21.12.2009 р.);

- у просвітницьких заходах, спрямованих на захист людини від продажу;

- у навчальному процесі при викладанні нормативних дисциплін “Філософія”, “Культурологія”, “Кримінологія”, “Кримінальне право України”, “Конституційне право України”, “Судові та правоохоронні органи” (акт впровадження в навчальний процес юридичного факультету Білоцерківського національного аграрного університету від 22.12.2009 р. № 236), а також “Права людини і громадянина”, “Філософія права”, спецкурсу “Захист прав людини у правоохоронній діяльності” та спецкурсу, присвяченого проблемам запобігання і протидії торгівлі людьми.

Апробація результатів дисертації здійснена через їх обговорення на засіданнях кафедри філософії права та юридичної логіки та міжкафедральному семінарі Національного університету внутрішніх справ, а також оприлюднення на шести наукових конференціях різного рівня: II Науковій конференції “Сучасні правові проблеми українського державотворення” (м. Біла Церква, 26 квітня 2007 р.); Науково-практичній конференції “Студент – дослідник – фахівець” (м.Київ, 24 травня 2007 р.); Науково-практичній конференції “Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти” (м.Київ, 16 травня 2008 р.); III Всеукраїнському “круглому столі” на тему “Актуальні проблеми філософії права: юридична герменевтика” (м. Одеса, 12-13 грудня 2008 р.); Науково-практичній конференції “Людина і соціум в умовах глобальної кризи: погляд крізь призму суспільствознавства та богослов’я” (м. Київ, 21 травня 2009 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених “Українська людина в контексті мінливості епох” (м. Київ, 28 травня 2009 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 6 публікаціях, три з яких опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертаційної роботи зумовлена метою, завданнями і логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об’єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 223 сторінки, з них: 189 сторінок тексту, список використаних джерел на 22 сторінках, який налічує 328 найменувань, та 3 додатки на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, зазначаються зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, характеризується стан її наукової розробленості, визначається мета і завдання дослідження, об’єкт і предмет дослідження, методологічна основа дослідження, розкриваються наукова новизна і практичне значення отриманих результатів, ступінь висвітлення теми дисертації у наукових доповідях і публікаціях автора, а також викладені дані про апробацію, структуру і обсяг дисертаційного дослідження.

Розділ 1 “Філософсько-правове обґрунтування захисту права людини на особисту свободу” присвячений висвітленню історичних передумов та методологічних засад осмислення становлення і розвитку свободи людини та обґрунтування права на особисту свободу.

У **підрозділі 1.1. “Історія та методологія досліджень фундаментальних прав людини”** здійснено аналіз філософсько-правових ідей щодо розуміння поняття прав людини від давнини до сучасності, теоретичних моделей та їх нормативного закріплення у законодавстві,

узагальнено напрями розробки проблем прав людини в сучасній вітчизняній юридичній науці, розглядаються основні методологічні підходи до їх дослідження. Встановлено, що ідея свободи людини пронизує всю історію розвитку та осмислення прав людини і є важливою складовою їх сучасної інтерпретації. Визначено рівні методології та методи, які використовуються у філософських та теоретико-правових дослідженнях прав людини, а також основні методологічні принципи та перспективи. Відзначається, що методологія досліджень прав людини потребує розвитку і вдосконалення, зокрема, на основі природно-правового мислення, та застосування нових підходів.

У підрозділі 1.2. “Філософські та психологічні засади осмислення проблеми свободи” досліджено основні теоретичні концепти та ідеї, які стали вихідними засадами філософських та психологічних досліджень проблеми свободи, та здійснена спроба їх узагальнення. Свобода виступає однією із головних категорій дискурсу сучасності, однак зміст цього поняття варіюється від концепції до концепції. Свобода – це феномен особистості, адже без свободи немає особистості, без особистості відсутня свобода. Це класичне положення відображає зв’язок філософського та психологічного у дослідженні свободи. У підрозділі наведено підходи до класифікації виявів категорії свободи та варіанти її розуміння, визначено філософсько-психологічні засади дослідження свободи, які базуються на взаємній обумовленості свідомості та діяльності, вивченні зовнішньої детермінації як предмету опору та боротьби за свободу. Мислення, пізнання, творчість є станами, в яких відображається свобода, та умовами її досягнення.

В результаті узагальнення позицій мислителів давнини та сучасних науковців щодо цієї проблеми, свобода може бути визначена як можливість мислити і діяти на власний розсуд, відповідно до власних бажань і потреб, безперешкодно обирати альтернативи власного внутрішнього вибору та поведінки. Обґрунтовується, що право у своєму природному виразі та права людини нерозривно пов’язані зі свободою. Свобода є іманентною властивістю людської природи і в певному сенсі її можна вважати однією з найважливіших змістовних характеристик права.

У підрозділі 1.3. “Антропологічно-правові та аксіологічно-правові засади дослідження особистої свободи індивіда” розглядаються антропологічні та аксіологічні виміри особистої свободи індивіда як правової цінності та відповідного природного права. Право людини на свободу вкорінено в самому визначенні людини як істоти розумної – розумної, отже, здатної свідомо діяти та бути відповідальною за свою поведінку. Свобода людини та відповідальність за власні дії, є вихідною умовою існування природних прав людини, отже, свобода – це фундаментальна правова цінність, джерелом якої є природа людини

як істоти, здатної здійснювати свій вибір та нести відповідальність за його наслідки, обирати свої цілі і засоби для їх досягнення. Свобода та відповідальність перебувають у діалектичному зв'язку, відображеному в праві.

Одним із найбільш перспективних для дослідження проблеми особистої свободи визначається антропологічно-правовий підхід, адже джерела особистої свободи вкорінені в природі людини. У новітній період також розвиваються дослідження аксіологічно-правового напрямку, які можуть бути використані при спробах вивчення цінності інституту прав людини та права людини на особисту свободу зокрема. У дослідженні свобода розглядається як фундаментальна правова цінність, антропологічно-правові засади якої складають осмислення її в якості специфічної і невід'ємної ознаки людини, що свідчить про невід'ємність та невідчужуваність відповідного права, а аксіологічно-правові засади – розуміння її як універсальної і загальної цінності індивідуального та суспільного буття. Виходячи з цього розуміння свободи, необхідна відповідна система забезпечення і захисту прав людини, які б реалізували природну свободу в соціокультурній і, зокрема, правовій площині. Особиста свобода індивіда відображає сутність людини та утверджує цінність людської особистості, а крім того – виступає засадою визнання за людиною автономності її волі, отже, формою реалізації свободи волі, що свідчить про фундаментальний, невід'ємний, невідчужуваний і природний характер права людини, яке її забезпечує.

У підрозділі 1.4. “Особиста свобода індивіда як форма реалізації ідеї свободи волі у класичній та посткласичній філософсько-правовій рефлексії” проаналізовано традиції та новітні підходи щодо осмислення ідеї свободи у її особистісному вимірі та специфіки її реалізації в праві, а також конкретних правах людини. Запропоновано авторське визначення понять “особиста свобода індивіда” та “право на особисту свободу”, яке спирається на автономію волі суб'єкта і впливає із характеристики людини як самоцінної істоти. Особиста свобода людини – це природно-правова категорія, яка повинна бути відображена у відповідному визначеному законодавцем праві людини на особисту свободу. Обґрунтовано положення про те, що посягання на свободу людини, отже, є посяганням на ключову правову цінність, яка виражається у природному праві людини і вимагає закріплення в законі та належних гарантій захисту.

Розділ 2 “Феномени рабства та торгівлі людьми в процесі розвитку суспільства (соціокультурні та юридичні аспекти)” має на меті здійснення аналізу рабства та торгівлі людьми в соціокультурному контексті та з позицій юридичної науки і практики.

У підрозділі 2.1. “Людина як об'єкт продажу: історико-культурологічний екскурс” розглянуто суспільно-культурні витоки рабства, а також торгівлі людьми як соціального і

правового феномену, відображена трансформація торгівлі людьми від стародавніх до сучасних її форм і проявів. З'ясовано, що це негативне явище існувало на різних ступенях розвитку людства, кожного разу змінюючи свій зовнішній вигляд, але залишаючись ототожненням людини і товару по суті. Визначено ознаки класичного рабства та характерні риси рабства нового зразка, визначено його основні форми. Встановлено, що рабство і торгівля людьми як соціокультурні феномени існували впродовж тисяч років і пройшли через усі великі епохи минулого – ці явища є закономірними результатами процесу суспільного розвитку в примітивних (неправових) спільнотах, і в тих цивілізаціях, де існували, виступали невід'ємною частиною суспільної системи.

У підрозділі 2.2. “Сучасний стан і тенденції торгівлі людьми в світі та Україні” розглядається характер і особливості торгівлі людьми в сучасному світі та нашій державі. Відзначається, що основними постачальниками рабів на світові ринки є країни з перехідною соціально-економічною структурою, країни, втягнуті у військові конфлікти, або ті, основна маса мешканців яких проживає за межею бідності. Визначено ряд країн, в яких найбільша кількість жертв торгівлі людьми. Наголошується на тому, що за останні десятиліття торгівля людьми в Україні істотно збільшила свої масштаби. Злочинний бізнес продажу людей з України в основному орієнтований на європейську “секс-індустрію” та нелегальний трудовий сектор. Відносно невелика кількість зареєстрованих злочинів, які кваліфікуються як торгівля людьми, очевидно свідчить не стільки про те, що в нашій державі дане явище не поширене, скільки про складність розкриття та розслідування справ, а також притягнення винних до відповідальності.

У підрозділі 2.3. “Проблеми визначення поняття та об’єкта торгівлі людьми у вітчизняній юридичній теорії” розглядаються основні підходи до визначення поняття і об’єкта торгівлі людьми в міжнародному праві та українському кримінальному праві. Спираючись на результати аналізу філософсько-правових засад прав людини, здійсненого у попередніх підрозділах дисертації, обґрунтовується, що об’єктом посягання при скоєнні злочину, передбаченого ст. 149 КК, є особиста свобода індивіда – як загальнолюдська цінність та природне право людини, а також гідність людини, шкода якій заподіюється шляхом посягання на свободу. Тобто суспільні відносини визначаються формою реалізації цієї цінності, якій заподіюється шкода, а не єдиним об’єктом посягання. Захист свободи людини визначається первинною засадою протидії торгівлі людьми, яка передбачає створення системи гарантій – законотворення та відповідну правореалізацію.

Розділ 3 “Механізм захисту особистої свободи індивіда як вихідна передумова протидії торгівлі людьми” покликаний розкрити причини торгівлі людьми та визначити систему елементів механізму захисту особистої свободи від злочинних посягань.

У підрозділі 3.1. *“Основні причини торгівлі людьми та принципи правового захисту особистої свободи індивіда від злочинних посягань”* розглядаються детермінанти торгівлі людьми та принципи правового захисту особистої свободи індивіда. Визначено зовнішні та внутрішні чинники, умови посягань на особисту свободу, основні засади (принципи) права, принципи правового статусу людини, а також систему принципів правового захисту особистої свободи людини, передбачених Конституцією України. Відзначається, що ігнорування одного з принципів негативно не тільки само по собі, але й прямо та безпосередньо відображається на функціонуванні всієї системи, здійсненні інших принципів. Суворе дотримання кожного з них є умовою виконання всіх інших і навпаки. Принципи, які існують у відповідній системі, діють не тільки в залежності від свого змісту, але і від дієздатності системи принципів права в цілому. Необхідною є реалізація принципів права не лише у протидії злочинності, а й у протидії неправим діям, недосконаlostям системи державних органів.

У підрозділі 3.2. *“Форми, засоби і заходи захисту права людини на особисту свободу”* розглядається широке коло теоретичних положень стосовно поняття, сутності правового захисту, особливостей його класифікації, впливу принципів правового захисту на практичну реалізацію цього захисту, соціально-правової природи гарантій захисту прав людини в цілому та, зокрема, гарантій, заходів і засобів захисту права людини на особисту свободу.

Відзначається, що державний і недержавний захист прав людини може здійснюватись у рамках різних вимірів (економічного, соціального, військового, екологічного тощо). Спираючись на традиції теоретичного осмислення проблем захисту прав людини, визначено поняття механізму правового захисту особистої свободи та основних його елементів, відповідні стандарти та гарантії, а також форми, засоби, заходи, захисту права людини на особисту свободу.

У **Висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо філософсько-правового обґрунтування захисту особистої свободи індивіда як необхідної передумови протидії торгівлі людьми. Вирішення цього наукового завдання знайшло своє втілення у пропозиціях щодо вдосконалення чинного законодавства та підсумкових положеннях дисертації, основними з яких є такі:

1. Пошук об'єктивних засад прав людини здійснювався від давнини до сьогодення як філософами, так і політичними лідерами та правниками. Індивідуальні норми давнини призвели до формування античних загальних норм громадян полісу та рівності, відображеної в універсальних християнських нормах в епоху Середньовіччя, а з появою парламентських форм правління як форм організації капіталістичного суспільства – трансформувалися в юридично закріпленій інститут прав людини, який в новітній період вийшов на рівень міжнародного

масштабу. Сучасні міжнародні стандарти прав людини відображають багатовіковий культурний досвід усіх народів світу і є цінним колективним досягненням і здобутком людства.

2. Українські мислителі та державні діячі минулого долучились до створення стандартів прав людини, які були засобами національної ідентифікації. Можна стверджувати, що у сучасній українській науці помітна посилена зацікавленість у розробці проблематики прав людини. Діапазон і широта проблемних питань, що розглядались науковцями у зв'язку з цією тематикою (зокрема, і наявні філософсько-правові дослідження), дають підстави відзначати зміцнення теоретико-методологічної бази для подальших пошуків, а практична спрямованість даних досліджень є запорукою нової якості забезпечення прав людини в нашій державі, особливо у діяльності правоохоронних органів.

3. Плюралізм методологічних принципів та перспектив у теоретичних дослідженнях прав людини позитивно впливає на філософсько-правову методологію, розвиваючи її в різних напрямках, не обмежуючись одним із підходів. Права людини постійно спрямовувалися та супроводжувалися розвитком і спробами реалізації ідеї свободи, оскільки в цілому метою їх утвердження і відтворення в законі було досягнення більш високого ступеня свободи індивіда.

4. Свобода як ідея та ідеал, цінність і норматив, характеристика життєдіяльності індивіда набула в період постмодерну нового звучання. Поряд з класичними філософськими та психологічними інтерпретаціями даного поняття сучасний філософський та філософсько-правовий дискурс зафіксував нові соціально-правові практичні виміри цього феномену. Свобода розглядається як властивість, джерелом якої є природа людини як істоти, здатної здійснювати свій вибір та нести відповідальність за його наслідки, обирати свої цілі і засоби для їх досягнення. Свобода та відповідальність перебувають у діалектичному зв'язку, відображеному в праві у формі поєднання ідеї свободи та її обмеження законом.

5. Свобода – це правова категорія, антропологічно-правові засади осмислення якої складає її визначення в якості специфічної і невід'ємної ознаки людини, а аксіологічно-правові засади – розуміння її як універсальної і загальної цінності індивідуального та суспільного буття. Виходячи з цього, необхідна відповідна система забезпечення і захисту прав людини, які б реалізували природну свободу в соціокультурній і, зокрема, правовій площині. Особиста свобода індивіда – це правова цінність, яка передбачає свободу волі суб'єкта (індивіда), його внутрішню та зовнішню автономію, характеризуючи людину як самоцінну істоту, що не може виступати предметом будь-якої угоди щодо передачі, дарування, обміну чи продажу. Особиста свобода індивіда є значимою для філософсько-правового дослідження в силу того, що її коріння лежить у природі людини, а засоби реалізації – в юридичній площині, а сама вона тісно пов'язана з проблемою встановлення меж для співжиття людей в суспільстві, втручання держави в особисте життя кожного її громадянина, віднайдення принципів регуляції соціального буття.

6. Право людини на особисту свободу – це невід'ємне, невідчужуване і непорушне право, в основі якого лежить свобода як фундаментальна правова цінність, і яке закріплює самокерованість людської особистості, автономію волі суб'єкта та виражається в утвердженні неможливості присвоювати людині атрибути права власності, тобто володіти, користуватися та розпоряджатись людиною у якості речі. Людство намагається забезпечити реалізацію цього права, яке виключає перебування у рабстві або у підневільному стані, нормативними документами, а також активною міжнародною взаємодією у цьому питанні, водночас його порушення в сучасному світі і в Україні набуває тривожних форм, найбільш загрозливими з яких є рабство і торгівля людьми.

Запорукою ефективною протидії торгівлі людьми є належна криміналізація цього діяння згідно до міжнародних стандартів, відповідне його законодавче визначення, конкретизуючі підзаконні нормативні акти та судова практика інтерпретації положень закону. Торгівля людьми, на наш погляд, є посяганням на особисту свободу людини, тому запропоновано

вважати саме її основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми. Стандарти, принципи і гарантії захисту права людини на особисту свободу утворюють базові компоненти механізму протидії торгівлі людьми, належна якість об'єктивації та практичного втілення яких значною мірою впливає на ефективність його функціонування.

7. Захист права на особисту свободу – це система правової, організаційної та інших форм, видів, заходів і засобів діяльності органів державної влади і управління, правоохоронних органів, громадських об'єднань, посадових осіб і державних службовців, а також громадян і негромадян, яка здійснюється суб'єктами права з метою забезпечення реалізації права людини на особисту свободу, його підтвердження у разі оскарження та відновлення у разі порушення. Механізм захисту права людини на особисту свободу в системі правового захисту передбачає на міжнародному та державному рівні: 1) право на захист права на особисту свободу, 2) форми захисту та 3) комплекс примусових засобів захисту цього права.

8. Право на захист права людини на особисту свободу передбачає можливість для людини використовувати для захисту особистої свободи власні дозволені законом засоби, діями примушуючи виконати обов'язок щодо цього права, або звернутися до компетентних державних або міжнародних органів (організацій) з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної поведінки. Його матеріально-правовий зміст охоплює право людини використовувати проти правопорушника і для захисту свого права власні дозволені законом примусові дії (самозахист), а також: право уповноваженої особи самій застосовувати до правопорушника заходи оперативного впливу; право людини звернутися до органів державної влади й місцевого самоврядування або громадських об'єднань з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної обов'язкової поведінки; право звернутися в міжнародні організації із захисту прав і свобод людини, якщо вичерпані всі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту. Основними формами захисту права на особисту свободу можна вважати юрисдикційний і неюрисдикційний його захист.

Засоби захисту права на особисту свободу містять заходи захисту (первинні правозахисні санкції, які мають за мету відновлення порушеного права без призначення певного покарання) і заходи відповідальності, метою яких є задоволення морально-правових та матеріальних вимог і домагань людини зобов'язаній особі у формі застосування примусових штрафних санкцій.

9. Необхідним, на наш погляд, є відхід від легістсько-позитивістського ставлення до захисту свободи як певного “дарунку” держави і сполучення позитивних механізмів її забезпечення з концептуальними природно-правовими засадами протидії торгівлі людьми, на основі яких будується система відповідних політичних, правових та соціально-економічних

гарантій. Реформування законодавства у цій сфері повинно здійснюватись на основі юснатуралістичної методології з урахуванням науково обґрунтованих пропозицій теоретиків та практиків, фахівців у галузі міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінального права та процесу, соціологів, економістів, спеціалістів у галузі державного управління.

10. Право на особисту свободу повинно бути визначене в законах, підзаконних нормативних актах, а його захист повинен забезпечуватись українськими органами виконавчої влади і національними судами всіх інстанцій. У поєднанні це створить можливості для реалізації прав і свобод та злагодженої дії всіх елементів механізму захисту особистої свободи індивіда в нашій державі. На основі результатів виконаного дослідження в роботі сформульовано пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до ст. 3 і ст. 29 Конституції України, а також ст. 149 Кримінального кодексу України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бровко Н.І. Особиста свобода індивіда як форма реалізації ідеї свободи волі у філософії права Г. В. Ф. Гегеля / Н.І. Бровко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 3. – С. 43-51.

2. Бровко Н.І. Торгівля людьми як посягання на особисту свободу: філософсько-правова парадигма / Н.І. Бровко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 5. – С. 67-74.

3. Бровко Н.І. Торгівля людьми як соціальне явище: історико-культурологічний аспект / Н.І. Бровко // Митна справа. – 2009. – № 6. – Ч.2. – С. 53-57.

4. Бровко Н.І. Феномен торгівлі людьми як фактор посягання на особисту свободу / Н.І. Бровко // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2008. – № 1. – С. 11-13.

5. Бровко Н.І. Актуальні проблеми захисту права людини на особисту свободу в контексті протидії торгівлі людьми / Н.І. Бровко // Сучасні правові проблеми українського державотворення: матеріали II Державної наукової конференції (26 квітня 2007 р., м. Біла Церква). – Біла Церква, 2007. – С. 57-59.

6. Бровко Н.І. Захист особистої свободи індивіда в контексті внутрішньодержавних інтеграційних процесів / Н.І. Бровко // Виклики українській ідентичності: політико-економічні та соціокультурні проблеми. – К.: Національна академія управління, 2008. – С. 171-173.

АНОТАЦІЯ

Бровко Н. І. Захист права людини на особисту свободу в контексті протидії торгівлі людьми: філософсько-правові засади. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2010.

Дисертація присвячена природно-правовим та формально-юридичним засадам захисту права людини на особисту свободу в контексті протидії торгівлі людьми. Розглянута історія та методологія досліджень прав людини, окреслено філософські засади осмислення проблеми свободи, антропологічно-правові та аксіологічно-правові засади дослідження особистої свободи індивіда, проаналізовано зміст поняття особистої свободи індивіда як форми реалізації ідеї свободи волі у класичній та посткласичній філософсько-правовій рефлексії, сформульовано авторське визначення понять “особиста свобода індивіда” та “право на особисту свободу”.

Проаналізовано сучасний стан і тенденції торгівлі людьми в світі та Україні, окреслено основні проблеми та запропоновано авторський підхід щодо визначення об’єкта торгівлі людьми. Визначено принципи, гарантії та стандарти правового захисту особистої свободи індивіда, форми, засоби і заходи захисту права людини на особисту свободу, поняття та система елементів механізму захисту особистої свободи індивіда як вихідної передумови протидії торгівлі людьми.

Ключові слова: свобода, особиста свобода, природні права людини, право на особисту свободу, торгівля людьми, захист прав людини.

АННОТАЦІЯ

Бровко Н. І. Защита права человека на личную свободу в контексте противодействия торговле людьми: философско-правовые основания. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальная академия внутренних дел. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена философско-правовым основаниям защиты права человека на личную свободу в контексте противодействия торговле людьми. Рассмотрена история и методология исследований прав человека, философские основания осмысления проблемы свободы, антропологическо-правовые и аксиологическо-правовые основания исследования личной свободы человека, проанализировано понятие личной свободы человека как формы реализации идеи свободы воли в классической и постклассической философско-правовой рефлексии, сформулировано авторское определение понятий «личная свобода индивида» и «право на личную свободу».

Свобода выступает одной из главных категорий как философского, так и правового дискурса современности, однако содержание данного понятия варьируется от концепции к концепции. В исследовании свобода рассматривается как правовая категория, антропологическо-правовые основания осмысления которой заключаются в определении ее в качестве специфического и неотъемлемого признака человека, а аксиологическо-правовые – в понимании ее как универсальной и всеобщей ценности индивидуального и общественного бытия. Личная свобода индивида соответственно рассматривается как правовая ценность, предусматривающую свободу воли субъекта (индивида), его внутреннюю и внешнюю автономию, характеризуя человека как самоценное существо, которое не может выступать предметом любого соглашения о передаче, дарении, обмене или продаже. Личная свобода человека – это естественно-правовая категория, которая должна быть отражена в соответствующим образом определенном законодателем праве человека на личную свободу.

Право человека на личную свободу, таким образом, исходит из природы человека как существа, способного к выбору и ответственности, связанной с этим выбором. Право человека на личную свободу определено как неотъемлемое естественное право, в основе которого лежит свобода как фундаментальная правовая ценность, и которое закрепляет автономию воли субъекта и выражено в утверждении невозможности присваивать человеку атрибуты права собственности, то есть владеть, пользоваться и распоряжаться человеком в качестве вещи. Исходя из того, что торговля людьми является одним из самых глобальных и исторически укорененных посягательств на личную свободу человека, обосновано положение о том, что разрабатывать механизмы противодействия торговле людьми следует именно в контексте защиты личной свободы индивида как фундаментальной правовой ценности, выраженной в неотъемлемом и неотчуждаемом естественном праве человека. Данное право необходимо закрепить в законе и обеспечить гарантии его реализации, разработать механизм его защиты. Залогом успешного противодействия торговле людьми является надлежащая криминализация данного деяния согласно международным стандартам, соответствующее его законодательное определение, конкретизирующие нормативные акты и адекватная судебная практика интерпретации положений закона.

С этой целью проанализированы социально-культурные истоки рабства и торговли людьми, а также современное состояние и тенденции торговли людьми в мире и Украине, исследованы основные проблемы определения понятия и объекта торговли людьми и предложен авторский подход, исходящий из признания личной свободы человека основным непосредственным объектом торговли людьми. Определены причины и условия торговли людьми, стандарты, гарантии и основные принципы правовой защиты личной свободы

индивида, понятие механизма защиты личной свободы индивида и основных его элементов, формы, средства и меры защиты права человека на личную свободу как исходной предпосылки эффективного противодействия торговле людьми. Исходя из результатов настоящего исследования, предложено внести изменения в ст. 3 и ст. 29 Конституции Украины, а также ст. 149 Уголовного кодекса Украины.

Основные предложения и выводы, сформулированные в диссертации, могут быть использованы в процессе законодательной, нормотворческой и правоприменительной деятельности, деятельности правоохранительных органов, а также в учебном процессе при преподавании философии права, прав и свобод человека, уголовного права, конституционного права, спецкурса по защите прав человека и спецкурса, посвященного проблемам противодействия торговле людьми.

Ключевые слова: свобода, личная свобода, естественные права человека, право на личную свободу, торговля людьми, защита прав человека.

ANOTATION

N.I. Brovko. Protection of The Right to Personal Freedom in the context of opposing the trafficking in people: Philosophic and Legal foundations. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in law by speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to philosophic and legal foundations of the legal protection of The Right to Personal Freedom in the context of opposing the trafficking in people.

History and methodology of researches of Human Rights, philosophical foundations of comprehension of problem of Freedom, anthropological-legal and axiological-legal foundations of research of the Personal Freedom is considered, the concept of the Personal Freedom as forms of realization of the Free Will Idea is analyzed in a classic and post-classic philosophical-legal reflection. Concepts «The Personal Freedom Of Individual» and «The Right to Personal Freedom» are defined by the author.

Standards, guarantees and basic principles of legal protection of Personal Freedom Of Individual are defined, forms, facilities and measures of defense of Human Right to Personal Freedom are considered as initial pre-condition of effective counteraction of trafficking in people.

Key words: freedom, personal freedom, natural human rights, the right to personal freedom, trafficking in people, legal protection of human rights.